

*Пишна Л. Г.,
аспірант кафедри цивільного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ГРОМАДСЬКИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена сучасним тенденціям реалізації права власності громадськими об'єднаннями в Україні.

Ключові слова: громадські об'єднання, право власності, реалізація права власності.

Постановка проблеми. Власність у житті окремої особи, групи осіб, суспільства та держави є надзвичайно важливим елементом. Вона стосується інтересів кожної фізичної і юридичної особи, складає матеріальну основу їх прав, має значення для суспільства в цілому.

На думку Є.О. Суханова, відокремлене майно юридичних осіб є головним і невід'ємним атрибутом їх існування, і його основне завдання полягає в тому, що воно повинне бути матеріальною базою, гарантією досягнення цілей і завдань, заради яких власне і створюється юридична особа. Відсутність у юридичної особи майна або позбавляє змісту її існування як самостійного суб'єкта майнових відносин, або перетворює її на «пустушку», на завідомо шахрайську організацію, яка призначена для обману контрагентів [1, с. 518].

Маючи на увазі необхідність ефективної реалізації прав власності усіма учасниками цивільних правовідносин, зокрема, громадськими об'єднаннями, виникає безумовна потреба у визначенні та дослідженні змісту та способів реалізації права власності об'єднань громадян на сучасному етапі розвитку ринкової економіки в Україні. Саме це вказує на актуальність теми даної статті.

Проблемам права власності, його реалізації, а також праву власності громадських об'єднань (об'єднань громадян) присвятили свої роботи відомі правознавці і видатні цивілісти, серед яких І.А. Бірюков, В.І. Бобрик, Т.В. Боднар, В.І. Борисова, І.В. Венедіктова, М.К. Галаянтіч, І.О. Дзера, О.В. Дзера, А.С. Довгерг, О.В. Кохановська, Н.С. Кузнєцова, І.М. Кучеренко, О.Ю. Літвина, В.В. Луць, Л.М. Мандрика, Р.А. Майданік, Л.О. Отраднава, О.П. Печений, І.В. Спасібо-Фатєєва, Є.О. Суханов, Я.М. Шевченко, В.Л. Яроцький та ряд інших.

Втім, проблеми реалізації права власності громадськими об'єднаннями досі не приділялося достатньо уваги у спеціальній літературі.

Отже, метою даної публікації є аналіз змісту та способів реалізації права власності об'єднань громадян на сучасному етапі розвитку ринкової економіки в Україні з використанням необхідного цивілістичного інструментарію, і з використанням ряду загальних і спеціальних методів дослідження, серед яких порівняльний, аналітичний, семантичний та ряд інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що відповідно до ст. 24 Закону України «Про громадські об'єднання» громадське об'єднання зі статусом юридичної особи для виконання своєї статутної мети (цілей) має право володіти, користуватися і розпоряджатися коштами та іншим майном, яке відповідно до закону передане такому громадському об'єднанню його членами (учасниками) або державою, набути як членські внески, пожертвоване громадянами, підпри-

ємствами, установами та організаціями, набути в результаті підприємницької діяльності такого об'єднання, підприємницької діяльності створених ним юридичних осіб (товариств, підприємств), а також майном, придбаним за рахунок власних коштів, тимчасово наданим у користування (крім розпорядження) чи на інших підставах, не заборонених законом [2].

Право власності громадського об'єднання зі статусом юридичної особи реалізовує його вищий орган управління в порядку, передбаченому законом та статутом громадського об'єднання. Окремі функції щодо управління майном за рішенням вищого органу управління громадського об'єднання можуть бути покладені на створені ним відповідно до статуту керівні органи, юридичні особи (товариства, підприємства), відокремлені підрозділи таких об'єднань або передані громадським спілкам, утвореним цими громадськими об'єднаннями [2].

Отже, управління майном невідокремленого товариства, яке є власником, перебуває у компетенції його вищого органу управління. Цим воно істотно відрізняється від управління у підприємницьких товариствах, яке зосереджується фактично у виконавчих органах [3, с. 101].

Для права власності об'єднань громадян як юридичних осіб властиві ті загальні ознаки, що є характерними для права власності всіх юридичних осіб. Так, по-перше, юридична особа є єдиним власником належного їй майна, і якщо у підприємницьких юридичних осіб головною метою є отримання прибутку, а засновники та учасники в обмін на передане ними майно набувають майнові права, в об'єднаннях громадян засновники і члени не мають щодо переданого ними майна жодних прав. По-друге, юридичні особи, як і інші власники, мають право здійснювати щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону і не порушують права та інтереси інших осіб. По-третє, у власності юридичної особи перебуває майно, передане їй як вклади (внески) її засновниками та учасниками, та майно, набути в ході безпосередньої діяльності. По-четверте, юридична особа набуває цивільні права та приймає на себе відповідні обов'язки через свої органи, що діють відповідно до закону та установчих документів, у яких, зокрема, визначаються джерела формування майна юридичної особи і порядок розпорядження ним [4, с. 31].

Поряд із тим, праву власності об'єднань громадян властиві також певні специфічні ознаки, які полягають у наступному. По-перше, це високий ступінь усупільнення майна за відсутності єдиного фонду права власності всіх об'єднань громадян; по-друге, посідання домінуючих позицій у майні цих організацій об'єктів невиробничого призначення і характеру; по-третє, специфічний порядок і підстави набуття права власності об'єднань громадян; четвертою ознакою вважають вагомий роль членських внесків як підстави набуття права власності об'єднань громадян [5, с. 131].

Однією з основних ознак власності всіх об'єднань громадян є вимога про цільове використання майна. Виходячи з цієї ознаки, можна провести розмежування між власністю різних видів об'єднань громадян, оскільки кожен із таких різновидів

створюється для досягнення певних цілей та задоволення інтересів. Так, релігійні організації створюються та функціонують для задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру; метою діяльності професійних спілок є здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів їхніх членів; благодійні організації створюються з метою надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, а також для розвитку і підтримки цих сфер у суспільних інтересах тощо.

З огляду на вимогу щодо цільового використання майна важливо дослідити суб'єктний склад відносин за участі благодійної організації та одержувачів благодійної допомоги (дестинаторів). Зв'язок дестинатора з благодійною організацією може існувати у двох формах: у формі «*destinatio*» (від лат. *destino* – призначати, прикріплювати), тобто постійного перебування дестинатора в благодійній організації стаціонарного типу (перебування літніх громадян у будинках престарілих), чи у формі одноразового або систематичного користування послугами чи матеріальною допомогою благодійної організації (одержання біженцями гуманітарної допомоги від благодійного фонду). Коло дестинаторів благодійної організації можна встановити з урахуванням положень її установчих документів. Якщо благодійна організація створюється як багатопрофільна, тобто як організація, що відповідно до статуту здійснює декілька видів благодійної допомоги, то коло дестинаторів, відповідно, буде досить широким. Якщо благодійна організація вузькопрофільна (наприклад, притулок для дітей-сиріт), то дестинаторами такої організації будуть конкретні особи (діти-сироти) [6, с. 98].

Під майном благодійної організації розуміють «сукупність речей, прав, вимог і обов'язків (боргів), якими володіє благодійна організація» [7]. Право власності благодійних організацій на майно раніше визначалося на загальному рівні спеціальним законодавством про власність, відповідно до положень якого благодійні організації були суб'єктом права колективної власності. Чинний Цивільний кодекс України з огляду на положення Конституції України [8] взагалі не передбачає такої форми власності, як колективна [9]. На сьогодні майно благодійних організацій закріплюється за ними на праві приватної власності.

Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» містить перелік об'єктів, що можуть перебувати у власності цих організацій: кошти, цінні папери, земельні ділянки, інше нерухоме та рухоме майно, а також нематеріальні активи, якщо інше не встановлено законом або установчими документами (ст. 16) [10].

Таким чином, майно благодійної організації може складатися з будь-яких речей, не вилучених із цивільного обороту, і характеризується головним чином своїм невиробничим характером. При цьому щодо майна, що перебуває у її власності, благодійна організація має право здійснювати будь-які правочини, що не суперечать актам законодавства і цілям благодійної діяльності. Передане громадянами та юридичними особами майно на користь благодійної організації автоматично стає майном даної організації.

Реалізація благодійною організацією права власності містить ряд обмежень, які полягають у тому, що така організація може укладати договори щодо належного їй майна і коштів лише за умови, що такі договори не суперечать цілям благодійної діяльності. Усі надходження від таких договорів повинні спрямовуватися на благодійні цілі та утримання благодійної організації в межах затверджених нормативів і не можуть роз-

поділятися між засновниками, так як останні не мають щодо благодійної організації жодних майнових прав. Із цього можна зробити висновок, що оскільки майно благодійних організацій, усі грошові кошти, що надходять до них, включаючи прибуток від підприємницької діяльності, можуть використовуватися тільки у вузько обмежених цілях, майно благодійних організацій є цільовим. Окрім того, якщо заглибитися у правову сутність власності благодійних організацій, можна побачити, що вона складається з фідуціарного обов'язку благодійної організації бути титульним власником довіреного благодійниками майна виключно в благодійних цілях [6].

Вимога щодо цільового використання майна впливає також і на способи та джерела формування майна благодійних організацій. Так, відповідно до роз'яснення Вишого господарського (на момент надання роз'яснення – Вишого арбітражного) суду України «джерелом формування майна і коштів благодійної організації не можуть бути кошти, отримані від здійснення діяльності, що передбачає одержання прибутку» (абз. 21) [11]. При цьому основними джерелами формування майна і коштів благодійної організації є:

1) внески засновників (засновника) благодійної організації та інших благодійників. Вбачається, що внесок засновника може складатися з майна (рухомого і нерухомого), цінних паперів, права користування будинками, спорудами, устаткуванням, інших майнових прав, а також коштів;

2) благодійні гранти, надані фізичними і юридичними особами у грошовій і натуральній формах;

3) благодійні пожертви. Відповідно до положень Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [10] жертвою визначається безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до цього Закону. Благодійна жертва, бенефіціаром якої є благодійна організація або інша юридична особа, може надаватися з однією чи кількома відкладальними або скасувальними обставинами, які не повинні суперечити законам України або порушувати права третіх осіб.

Благодійник або уповноважені ним особи мають право здійснювати контроль за цільовим використанням благодійної жертви, у тому числі на користь третіх осіб.

На сьогодні благодійні жертвування можна із впевненістю віднести до одного із істотних джерел формування майна благодійних організацій в Україні.

Положеннями ЦК України закріплено поняття жертви, як дарування нерухомих та рухомих речей, зокрема, грошей та цінних паперів, фізичним, юридичним особам, державі України, Автономній Республіці Крим, територіальній громаді, для досягнення ними певної, наперед обумовленої мети (ст. ст. 720, 729). Договір про жертву є укладеним із моменту прийняття жертви. До договору про жертву застосовуються положення про договір дарування, якщо інше не встановлено законом.

Таким чином, договір про жертву можна охарактеризувати, як двосторонній, безоплатний та реальний;

4) надходження від публічного збору благодійних жертв, яким визнається добровільний збір цільової допомоги у формі коштів або майна серед невизначеного кола осіб, зокрема, з використанням засобів електронного зв'язку або телекомунікації, для досягнення цілей, визначених Законом.

Особи, які здійснюють публічний збір благодійних жертв від імені благодійної організації, діють на підставі нотаріально посвідченої довіреності керівника благодійної організації. Довіреність має визначати, зокрема, цілі, місце і строк збору коштів або іншого майна, порядок їх використання та порядок загаль-

ного доступу до фінансових звітів благодійної організації. Положення про публічний збір благодійних пожертв застосовуються до публічного продажу майна від імені або на користь благодійних організацій (публічних торгів, конкурсів, аукціонів тощо).

Що стосується надходжень від проведення благодійних заходів (аукціонів, лотерей тощо), то діяльність благодійної організації з проведення подібних заходів із метою залучення ресурсів від пасивних благодійників поряд зі зборами благодійних пожертвувань у світовій практиці зветься фандрайзингом. Фандрайзинг полягає також і в пошуку потенційних благодійників, що здійснюється, як правило, у двох напрямках – шляхом звернення до громадськості через засоби масової інформації або до конкретних осіб – потенційних благодійників шляхом розсилання листів. Кінцевою метою фандрайзингу є реалізація конкретної благодійної програми [6, с. 131].

Досить актуальним на сьогодні є питання щодо змісту та особливостей права власності політичних партій в Україні. Відповідно до змісту ст. 2 Закону України «Про політичні партії в Україні» метою діяльності партій є сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, участь у виборах та інших політичних заходах. Звідси можна дійти висновку, що об'єкти, якими володіє, користується та розпоряджається політична партія, повинні використовуватися виключно для задоволення та досягнення політичних інтересів її учасників, а також для забезпечення її участі у виборах та політичних заходах [12].

Недопустимим є використання майна партії на інші, не передбачені законом та статутом цілі (наприклад, з метою отримання прибутку, інвестування тощо). Недопустимість такого роду дій обґрунтовується тим, що використання політичними партіями майна на інші цілі в кінцевому результаті призведе до того, що основні завдання, для виконання яких вона створюється і діє, знівелюються, а політична партія втрачить первинну суть діяльності. Це невідворотно призведе до порушення прав її членів та учасників.

Таким чином, у порівнянні з правом власності більшості інших об'єднань громадян власність політичних партій у зв'язку з вищеописаною ознакою має обмежувальний характер, що в силу ролі і значимості партій у політичному житті суспільства і держави повинно слугувати додатковою гарантією законності їх діяльності [4, с. 39].

Із аналізу норм Закону України «Про політичні партії в Україні» [12] можна зробити висновок, що політичні партії не можуть набувати майно в результаті підприємницької діяльності ні безпосередньо, ні шляхом створення ними окремих юридичних осіб. Відповідно ж до п. 1 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про політичні партії в Україні» [12] не допускається фінансування політичних партій органами державної влади та органами місцевого самоврядування, крім випадків, зазначених законом.

Однією з підстав набуття політичними партіями права власності є отримання ними коштів та майна в якості внесків від громадян, підприємств, установ і організацій. Зрозуміло, що громадяни, як прихильники політичної партії, для підтримки її діяльності і збільшення шансів серед інших у боротьбі за вплив на державні чи регіональні процеси, вправі відчувувати її частину власних коштів чи майна. У даному випадку мова йде про владу в Україні і можливості використання в майбутньому політичної партії для задоволення своїх приватних інтересів. Юридичні особи приватного права, під якими розумітимуться підприємницькі та непідприємницькі товариства, що не засновані на державній та комунальній власності, також мають свій інтерес у підтриманні діяльності політичних партій.

Проте в основному законодавством багатьох країн розміри коштів, що можуть передаватися суб'єктами політичним пар-

тіям, лімітуються. Наприклад, станом на 2005 рік у Латвії ця сума не могла перевищувати еквіваленту 41 тис. дол. США, у Польщі загальна сума внесків від однієї особи на користь однієї партії не повинна була перевищувати п'ятнадцятикратного мінімуму щомісячної заробітної плати працівника в день, у Франції – 30 тис. французьких франків [4, с. 48]. Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 50 Закону України «Про вибори народних депутатів України» [13] добровільні внески та власні кошти партії, кандидата у депутати в одномандатному окрузі, які перераховуються на відповідний рахунок, не підлягають обмеженням за сумою (у межах розміру виборчого фонду партії, кандидата в депутати, встановленого ч. 1 ст. 48 цього Закону) та кількістю перерахувань. У той же час, відповідно до ч. 1 ст. 48 Закону України «Про вибори народних депутатів України» [13] розмір виборчого фонду партії, кандидата у депутати від якої зареєстровані в загальнодержавному окрузі, не може перевищувати дев'яноста тисяч розмірів мінімальної заробітної плати. Станом на сьогодні ця сума становить сто дев'ять мільйонів шістсот двадцять тисяч гривень.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, варто зазначити:

- громадські об'єднання мають на сьогодні можливість ефективно реалізовувати своє право власності, що можна пов'язати з урахуванням норм чинного ЦК України і прийняттям у 2012 році нового вітчизняного спеціального закону щодо громадських об'єднань;

- раніше законодавством було встановлено обмеження розміру внеску фізичної особи до виборчого фонду політичної партії, що мало за мету попередити надмірний вплив певних категорій осіб на діяльність політичної партії. Втім, станом на сьогодні такі обмеження зняті. Водночас, відповідно до положень ст. 15 Закону України «Про політичні партії в Україні» не допускається фінансування політичних партій іноземними громадянами та анонімними особами або під псевдонімом;

- недостатньо врегульованим залишається питання фінансування політичних партій юридичними особами; законодавчо не визначено максимальної суми, яка може бути передана приватною чи публічною юридичною особою у фонд партії, а вітчизняне законодавство містить лише заборони щодо фінансування політичних партій державними та комунальними підприємствами, установами і організаціями; установами і організаціями, у майні яких є частки (паї, акції), що є державною чи комунальною власністю, або які належать нерезидентам; іноземними підприємствами, установами, організаціями; благодійними та релігійними об'єднаннями і організаціями, а також політичними партіями, що не входять до виборчого блоку політичних партій;

- вказане вище зводиться до необхідності розробки виваженого та несуперечливого нормативного акту, який би чітко давав можливість визначити права, обов'язки та обмеження політичних партій у набутті, володінні та використанні майна.

Література:

1. Гражданское право : В 2 т. Том 1 : Учебник / Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. – 2-е изд., перераб. и дополненное. – М.: Изд-во БЕК, 1998. – 816 с.
2. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 року № 4572-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 1.
3. Правове регулювання некомерційних організацій в Україні : монографія / І.В. Спасибо-Фатєєва, В.І. Борисова, О.П. Печений та ін.; за заг. ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2013.
4. Мандрика Л.М. Право власності політичних партій в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Л.М. Мандрика. – Харків, 2005.
5. Суханов Е.А. Лекции о праве собственности. – М.: Юрид. лит., 1991. – 238 с.

6. Літвіна О.Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.Ю. Літвіна. – Харків, 2003. – 190 с.
7. Юридический энциклопедический словарь / Гл. ред. А.Я. Сухарев. – М. : Сов. энциклопедия, 1984. – 415 с.
8. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40–44.
10. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 року № 5073-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 25.
11. Про Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» : Інформаційний лист Вищого арбітражного суду України від 14.01.1998 року № 01-8/9 // Вісник Вищого арбітражного суду України. – 1998. – № 2.
12. Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 року № 2365-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 23. – Ст. 118.
13. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17.11.2011 року № 4061-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 10–11.

Пышная Л. Г. Реализация права собственности общественными объединениями в Украине

Аннотация. Статья посвящена современным тенденциям реализации права собственности общественными объединениями в Украине.

Ключевые слова: общественные объединения, право собственности, реализация права собственности.

Pyshna L. Implementation of property rights by public associations in Ukraine

Summary. The article is devoted to current trends in implementation of property rights by public associations in Ukraine.

Key words: public associations, property rights, implementation of property rights.